

Synpunkter på utkastet *Från ord till handling – på väg mot en nationell biblioteksstrategi*

Bad libraries only build collections. Good libraries build services. Great libraries build communities - **R. David Lankes**, professor i biblioteks- och informationsvetenskap, South Carolina.

Bakgrund

Kungliga biblioteket har sedan 2015 i uppdrag att ta fram en nationell biblioteksstrategi. För uppdraget har Kungliga biblioteket utsett ett sekretariat som hittills har presenterat en omvärldsrappport, *Den femte statsmakten*, och flera fördjupande rapporter. Den nationella biblioteksstrategin ska slutredovisas i mars 2019. I maj 2018 presenterades ett första utkast: *Från ord till handling – På väg mot en nationell biblioteksstrategi*.

Sekretariatet har i utkastet pekat ut sex centrala områden och utmaningar för bibliotek: demokrati, tillgänglighet, utbildning, läsning, digitalisering, och infrastruktur. Det första området, demokrati, är samtidigt det överordnade målområdet, i enlighet med bibliotekslagens ändamålsparagraf:

2 § *Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.*

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.

Fram till 31 oktober 2018 finns det möjlighet att lämna in skriftliga synpunkter på utkastet. Kungliga biblioteket kommer också att hämta in synpunkter genom fem olika dialogseminarier runt om i Sverige under oktober månad.

Kulturrådet har tidigare, 2017 i samband med omvärldsrapporten *Den femte statsmakten*, lämnat in ett PM gällande litteratur och läsning. Detta för att påminna om vikten av en strategi för bibliotekens läsfrämjande arbete. Alla ska ha möjlighet att bli läsare.¹

Kulturrådet uppskattar möjligheten att lämna in synpunkter och delta i detta viktiga arbete. Våra synpunkter på utkastet *Från ord till handling – på väg mot en nationell biblioteksstrategi* rör folkbiblioteken i samhället och prioriterade grupper, läsning och läsfrämjande, regional biblioteksverksamhet och kompetensutveckling.

Folkbiblioteken i samhället och prioriterade grupper

Det är önskvärt att en nationell biblioteksstrategi tydligt förhåller sig till folkbibliotekens roller för samtida och framtida samhällsutmaningar, som exempelvis en åldrande befolkning och ökade skillnader i livsvillkor och hälsa mellan olika grupper. Biblioteken har en viktig roll i ett bredare kulturliv och ett demokratiskt samhälle, för bildning och för social sammanhållning.

Kulturrådet anser att den nationella biblioteksstrategin inte tillräckligt lyfter frågan om människors rätt att utveckla alla sina språk. Språk har stor betydelse för människors identitet och är en grundläggande dimension i all biblioteksverksamhet. Kulturrådet önskar därför en tydligare strategisk ansats för hur biblioteken ska verka för att alla ska ges tillgång till språk. Inte minst viktigt är barn och ungdomars rätt till

¹ <http://nationellbiblioteksstrategi.blogg.kb.se/files/2017/05/Kulturr%C3%A5det.pdf>

språk och kultur samt bibliotekens ansvar och roll att stödja revitalisering av minoritetsspråken.

Sedan 2014 har Kulturrådet drivit projektet Bokstart, en nationell satsning på små barns språk- och läsutveckling. Tidiga insatser har stor betydelse för barnets språk- och läsutveckling, och är därför en viktig demokratifråga som har stor betydelse för ett socialt hållbart samhälle. Bokstart främjar långsiktig och hållbar samverkan mellan folkbibliotek, barnhälsovård och förskola, och tar sin utgångspunkt i familjen. En utvecklad samverkan mellan professioner kan ge ökad samsyn och en gemensam kunskapsgrund, vilket kan leda till en förbättrad kvalitet på insatserna. Bokstart är ett tydligt exempel på hur samverkan lokalt och över professionsgränser är en viktig förutsättning för att kunna leva upp till bibliotekslagen.

Folkbiblioteken har en potential att vara en central aktör i lokalsamhället genom samarbeten med exempelvis äldreomsorg, studieförbund, föreningar, fritidshem, psykiatri, vårdcentral, idrottshallar, kriminalvård, daglig verksamhet, barnhälsovård, HVB-hem, religiösa församlingar, förskola, arbetsförmedling, och badhus. Betydelsen av detta borde vara synligare i en nationell biblioteksstrategi.

Kulturrådet önskar ett tydligare fokus på delaktighet och de i bibliotekslagen utpekade prioriterade målgrupperna – barn och unga, personer med funktionsnedsättning, de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska. För att tillgodose biblioteksverksamhet för nationella minoriteter exempelvis är det inte självklart att resursbibliotek är det bästa reformförslaget. Frågan behöver utredas i samråd med representanter för de olika nationella minoriteterna. Mer kunskap och ökad delaktighet behövs.

Vi önskar att den nationella biblioteksstrategin ger uttryck för en breddad syn på vad ett bibliotek är, vad en bibliotekarie gör och har ett tydligare användarperspektiv i relation till folkbibliotekets litteratur- och kulturuppdrag. Om inte dessa frågor

behandlas på ett strategiskt sätt riskerar en stor del av bibliotekens arbete och bibliotekariernas kompetens att osynliggöras.

Läsning och läsfrämjande

Biblioteken är den enskilt viktigaste aktören utanför skolan för att främja läsning. Att överbygga läsklyftor är en central uppgift för hela biblioteksväsendet. För att citera de nationella målen för litteratur- och läsfrämjande: ”Alla i Sverige ska, oavsett bakgrund och med utgångspunkt i vars och ens särskilda förutsättningar, ges möjlighet att utveckla en god läsförmåga och ha tillgång till litteratur av hög kvalitet.” Den avgörande frågan är hur detta ska gå till. Vi ser positivt på att utkastet till den nationella biblioteksstrategin har läsning som ett av sina centrala teman. Flera bra exempel på aktiviteter listas, men en strategi för att överbygga läsklyftor, en strategi framåt för det läsfrämjande arbetet på bibliotek, saknas.

Utkastet förmedlar en förhållandevis instrumentell syn på läsning. Att se läskunnande som en förutsättning för att kunna uppfylla utbildningsmål och för att lägga grunden till medie- och informationskompetens är förstås relevant. Det är dock olyckligt att betydelsen av den fria och kreativa läsningen, skönlitteratur som kultur, läsoplevelsen som berör oss som människor, i stort sett har tappats bort. Det gäller även för skolbiblioteken. Den fria och kreativa läsningen är inte mindre viktig för det demokratiska uppdraget. Överhuvudtaget saknar vi ett tydligare fokus på bibliotekens litteratur- och kulturverksamhet. Förutom den fria läsningens egenvärde och betydelse för bildning, kulturupplevelser och personligt växande, så har den kreativa läsningen också positiv påverkan på skolresultat och kan även fungera som en social hävstång enligt forskning.²

I utkastet för en nationell biblioteksstrategi anger sekretariatet att Läsdelegationens betänkande kan komma att påverka och komplettera utkastet för målområdet

² Rapporten Reading for Change, 2002. Denna OECD-rapport baserar sig på PISA-undersökningar och studier i 32 länder och fler 265 000 deltagare.

Läsning. I juni 2018 lämnade Läsdelegationen sitt betänkande. Läsdelegationens uppdrag rör barn och unga, och de presenterar flera bra förslag för målgruppen, men för att uppfylla de nationella målen för läsfrämjande är verksamhet för vuxna helt nödvändig, vilket även syns tydligt i Läsdelegationens betänkande.

I Kulturrådets handlingsprogram för läsfrämjande lyfter vi behovet av mer kunskap och fler satsningar vad gäller vuxnas läsande. Läsdelegationen menar också att Kulturrådet bör göra ytterligare insatser för att stärka vuxna som läsande förebilder. Kulturrådet stödjer det förslaget. Läsande vuxna är viktiga förebilder för barn och unga, men lika viktigt är det att stödja vuxna som läsare i sin egen rätt. Här har biblioteken en central roll i samarbete lokalt och i uppsökande verksamhet för att uppnå målen. Kulturrådet ser positivt på att utkastet för en nationell biblioteksstrategi lyfter vikten av bibliotek för vuxenutbildning, inom folkbildning och på arbetsplatser.

Läsdelegationens ger ett förslag om ett läsråd, för att samla myndigheter och aktörer inom läsfrämjande över departementsgränser. Läsdelegationen lägger även fram ett förslag om ett stort kompetenslyft för framför allt folkbibliotekarier inom läsfrämjande.

Kulturrådet har i uppdrag att initiera, samordna och följa upp läsfrämjande insatser av nationellt strategiskt intresse. Utgångspunkt i arbetet är vårt handlingsprogram för läsfrämjande. För att öka kunskapen om läsfrämjande metoder, har vi också tagit fram kunskapsöversikten *Med läsning som mål*. Vi ställer oss tveksamma till att ett särskilt läsråd behövs för att samla berörda myndigheter och aktörer. Samverkan inom biblioteksområdet bör däremot tydliggöras inom de uppdrag för läsfrämjande som Kulturrådet har, liksom i motsvarande uppdrag för Skolverket, MTM, och KB.

Kulturrådets uppdrag gäller stöd till läsfrämjande insatser för barn och vuxna, men stöd till kompetensutveckling ingår inte. Någon motsvarighet på folkbiblioteken till skolans läslyft har vi ännu inte sett och vi välkomnar därför Läsdelegationens

förslag, och betonar att kompetensutvecklingen bör gälla läsfrämjande arbete med såväl barn som vuxna och för samtliga prioriterade målgrupper.

Utkastet fokuserar på medier, samlingar och digitalisering för att öka tillgången till litteratur, men tillgång till litteratur är inte tillräckligt för att nå fram till nya läsare. Kulturrådet ser fördelar med nationell samordning av digitala bibliotek, men saknar en bredare analys av hur sådana förslag förhåller sig till hur resurser bör användas för att uppnå målet med bibliotek för alla. Det krävs aktiviteter för att öppna vägar till litteraturen för såväl barn som vuxna. Det krävs ett utvecklingsarbete utifrån lokala behov. Vi önskar att den nationella biblioteksstrategin vid sidan om mediasamlingar och digitaliseringsprojekt, tydligare lyfter frågan om läsfrämjande metoder och uppsökande insatser på ett mer strategiskt sätt. Vi önskar även att frågan om tillgänglig läsning integreras i alla delar i en nationell biblioteksstrategi.

I utkastet till nationell biblioteksstrategi ser vi en missriktad kritik mot Kulturrådets distributionsstöd. En nyligen genomförd enkätundersökning som Kulturrådet gjort av distributionsstödet visar att en majoritet av biblioteken vill behålla stödet, för att bredda och fördjupa beståndet. Det biblioteken däremot saknar är vägledning för att arbeta läsfrämjande med distributionsstödda böcker. Även detta tyder på behov av en strategi för läsfrämjande arbete.

Läsdelegationen ger också ett förslag kring lokala läsambassadörer för nationella minoriteter. Kulturrådet ser positivt på det förslaget och tänker att läsambassadörer för olika grupper kan få en viktig roll som en länk mellan bibliotek och lokalsamhälle.

Regional biblioteksverksamhet

I avsnittet om infrastruktur framhålls att regionalt biblioteksarbete har en stor potential att bidra till en jämlik biblioteksverksamhet för alla. Kulturrådet instämmer i formuleringen att regional biblioteksverksamhet ska ha en stark och central roll för

utveckling och stöd till folkbiblioteken, så att alla bibliotek kan utvecklas utifrån sina förutsättningar.

I utkastet pekar sekretariatet ut en riktning för hur detta ska kunna uppnås: uppdraget för regional biblioteksverksamhet ska vara tydligt, likartat och med starkare samordning. Denna riktning, menar Kulturrådet, bör ses mot bakgrund av dagens förutsättningar för att bedriva regional biblioteksverksamhet. Regional biblioteksverksamhet ingår som ett av sju verksamhetsområden i kultursamverkansmodellen. I korthet innebär detta att regeringen inte längre pekar ut institutioner och verksamheter utan lämnar över besluten om fördelning av statliga medel till regionerna. En grundläggande ambition är att ge utrymme för större regional variation, vilket inte minst återspeglas i hur regional biblioteksverksamhet bedrivs idag. Även om många gemensamma beröringspunkter finns så skiljer sig behoven och förutsättningarna, vilket påverkar vilka satsningar, projekt och arbetsmodeller som genomförs i respektive region. Det finns många regionala initiativ som på olika sätt bidrar till att stärka folkbibliotekens verksamhet. Detta framgår genom regionernas kulturplaner samt de regionala biblioteksplanerna. Ambitions- och engagemangsnivån inom landets regionala biblioteksverksamhet är generellt sett hög, och det finns en väl utarbetad samverkansstruktur biblioteken emellan som bidrar därtill.

I strategiutkastet beskrivs inte den regionala biblioteksverksamhetens utvecklingsmöjligheter utifrån det faktum att den delvis finansieras inom kultursamverkansmodellen. Istället föreslås fyra förändringar i struktur för den regionala biblioteksverksamheten, med utgångspunkt i Indelningskommitténs förslag om sex storregioner. SKL har framhållit att detta skulle inkräkta på det kommunala självstyret och är omotiverat och utan konsekvensanalys.³ Från Kulturrådets sida kan tilläggas att det genom dessa föreslagna förändringsstrukturer inte framgår hur

³ SKL diskussionsunderlag, nationell biblioteksstrategi, s. 7

regionernas individuella behov och intressen ska tas tillvara och säkerställas i enlighet med förordningen (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet. Just utrymmet för regionala prioriteringar beskrivs i strategiutkastet som ett problem, med hänvisning till att biblioteken har svårt att hävda sig i förhållande till andra konstområden. Kulturutskottets utredning ”Är samverkan modellen?” visar dock att införandet av kultursamverkansmodellen inte lett till minskade bidrag för institutionerna – en del institutioner har fått mer, men ingen har fått mindre bidrag. Kulturrådet anser att den nationella biblioteksstrategins avsnitt om regionala biblioteksverksamhet behöver utvecklas, analyseras och förankras hos de institutioner och målgrupper som berörs av förslagen.

Kompetensutvecklingsfrågan i den nationella biblioteksstrategin

Den nationella biblioteksstrategin betonar vikten av likvärdighet inom folkbibliotekens arbete och att det krävs en nationell struktur för kompetensutveckling för att samordna och optimera utbudet. Kulturrådet anser att det kan finnas fördelar med nationella kompetensutvecklingsprogram, som den nationella biblioteksstrategin föreslår, men att det tydligare måste framgå att det inte sker på bekostnad av skilda lokala behov och variationer.

Detsamma gäller även statliga infrastruktursatsningar. Exempelvis digital infrastruktur kan tjäna på att samordnas men får inte stå i motsättning till utvecklingsprojekt utifrån kommunernas behov. Kulturrådet fördelar 2018-2020 medel till insatser för Stärkta bibliotek och i ansökningarna syns tydligt kommunernas olika utvecklingsbehov och förutsättningar. Kulturrådet har erfarenhet av att initiera satsningar nationellt, exempelvis med satsningen Bokstart. Erfarenheterna därifrån visar att det nationella programmet behövde justeras och ge utrymme åt enskilda kommuner att prova också andra metoder.

Den nationella biblioteksstrategin hänvisar till de fem biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarnas gemensamma rapport från april 2018. I

rapporten framgår det tydligt är att det är informationshantering som anses vara det centrala för den akademiska utbildningen och för professionen. Enligt en undersökning anser folkbibliotekschefer att de nytexaminerade inom bibliotekarieyrket är duktiga på it och har god digital kompetens men saknar litteraturkännedom.⁴ De nytexaminerade har bristande kunskaper om läsfrämjande och bemötande. Det är bekymmersamt eftersom bibliotekslagen säger att folkbiblioteken särskilt ska främja läsning och tillgång till litteratur.

Kulturrådets strategiska förslag (ej rangordnade)

- Ett kompetenslyft i läsfrämjande för framför allt folkbibliotekarier för såväl barn som vuxna och i synnerhet för prioriterade målgrupper.
- Bokstart permanentas och ges förutsättningar att spridas till samtliga kommuner med statligt stöd.
- En utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap som bättre motsvarar folkbibliotekens rekryteringsbehov, t ex ett större fokus på språk, språkutvecklande arbetssätt, och bemötande.
- Tydliga uppdrag för samverkan mellan de olika myndigheterna inom biblioteksområdet (KB, Kulturrådet, MTM och Skolverket), exempelvis när det gäller fördelning av ansvar, uppdrag och resurser. Inte minst är detta viktigt för att uppföljning och kompetensutveckling bättre ska kunna samordnas.
- Ett uppdrag till Kulturrådet som samlande läsfrämjande myndighet för att fördela utvecklingsmedel, följa upp, sprida metoder och forskning och samla aktörer i nationella initiativ.

⁴ Artikel från Biblioteksbladet ”Bibliotekarier saknar social kompetens”, 4 maj 2017, <http://biblioteksbladet.se/bibliotekarier-saknar-social-kompetens/>